Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – Вип. 744-745 : Географія. – 184 с.

Scientific Herald of Chernivtsy University : collection of scientific papers. Chernivtsy : Chernivtsy National University, 2015. – Is. 744-745 : Geography. – 184 p.

У збірнику висвітлюються актуальні проблеми фізичної географії та соціально-економічної географії, над якими працюють науковці Чернівецького національного університету та інших наукових установ і вузів України.

The articles in the journal highlight actual problems of physical geography, economic and social geography, which are studied by the scientists of Chernivtsy National University and other universities and research institutes of Ukraine.

Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Редакційна колегія:
Головний редактор **В.П. Руденко**
Заступник головного редактора **В.П. Круль**

В.М. Гуцуляк, В.О. Джаман, М.В. Жук, М.І. Кирилюк, К.Й. Кілінська, Ю.С. Ющенко

Editorial Board:
Editor-in-Chief: **V.P. Rudenko**
Deputy Editors: **V.P. Krul**

V.M. Gutsuleak, V.O. Djaman, M.V. Juk, M.I. Kyryliuk, K.Y. Kilinska, Yu.S. Yushchenko

Редакційна рада:	***Editorial Council:***
В. Андрейчук (Польща)	**V. Andreychuk** (Poland)
О. Володченко (Німеччина)	**A. Wolodtschenko** (Germany)
М. Куниця (Росія)	**M. Kunitsa** (Russia)
К. Місевич (Росія)	**K. Misevich** (Russia)
П. Спішак (Словаччина)	**P. Spisiak** (Slovakia)
І. Стебельський (Канада)	**I. Stebelsky** (Canada)
В. Сурд (Румунія)	**V. Surd** (Romania)

Відповідальний секретар **С.М. Кирилюк** — Responsible Secretaries: **S.M. Kyryliuk**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Міністерства Юстиції України серія КВ № 15750-4222Р від 26.10.2009

Загальнодержавне видання
Входить до переліку наукових видань ДАК України

Адреса редколегії:
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
географічний факультет,
вул. Коцюбинського, 2
м. Чернівці, Україна, 58012

Adress for correspondence
Chernivtsy National University
named after Yuriy Fed`kovych,
Faculty of Geography,
Kotsyubynskyi Str., 2
Chernivtsy, Ukraine, 58012

E-mall: galinahodan@gmail.com

©Чернівецький національний університет, 2015

ЗМІСТ

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Бірюков О.В.
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ РОЗРАХУНКОВИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ МАКСИМАЛЬНОГО СТОКУ ВЕСНЯНОЇ ПОВЕНІ І БУДОВОЮ РІЧКОВИХ СИСТЕМ НА ПРИКЛАДІ РІЧОК ПОДІЛЬСЬКОЇ ВИСОЧИНИ 4
Кирилюк С., Галюк М., Клим'юк А.
ТРИМІРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ВЕЛИКИХ КРАТЕРІВ МОРЯ ДОЩІВ 8
Кирилюк О.
АНТРОПОГЕНЕЗ ДЕЯКИХ БАСЕЙНОВИХ СИСТЕМ ВЕРХНЬОГО ПРУТУ ТА РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НИМ 14
Лук'янець О.І., Камінська Т.П.
ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРОСТОРОВА СИНХРОННІСТЬ БАГАТОРІЧНИХ ЦИКЛІЧНИХ КОЛИВАНЬ ВОДНОГО СТОКУ РІЧОК УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ 18
Москаленко С.О.
ПРОСТОРОВА МІНЛИВІСТЬ ПАРАМЕТРІВ СТОКОУТВОРЕННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ МОДЕЛІ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ДОЩОВИХ ПАВОДКІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ЛАНДШАФТНИХ УМОВ 25
Николаєв А.М.
СИСТЕМА РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРО ЗЕМЛЕТРУС, ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ ЗМЕНШЕННЯ СЕЙСМІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЧЕРНІВЦІВ 29
Попельницька Н.О.
ВНЕСОК ШМІДТА. О. О. У ВИВЧЕННЯ ГРУНТОВОГО ПОКРИВУ ПІВДЕННИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ 33
Приходько М.М.
ОСОБЛИВОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ЗМІНИ КЛІМАТУ 38
Прохорова Л.А., Гришко С.В.
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ З ГЕОМОРФОЛОГІЇ 43
Удовиченко В.
ДОСВІД ЛАНДШАФТНОГО ПЛАНУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ КРАЇН СВІТУ) 47
Ходан Г.
ОЦІНКА ВМІСТУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ У ҐРУНТОВОМУ ТА РОСЛИННОМУ ПОКРИВІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 54
Ходан Г., Верешко І.
ВИКОРИСТАННЯ ТОПОНІМІВ У КУРСАХ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ 56
Холявчук Д., Росоха Ю., Гумніцька М.
ДИНАМІКА ХАРАКТЕРИСТИК ВІТРОВОГО ПОЛЯ НАД БУКОВИНСЬКИМ ПЕРЕДКАРПАТТЯМ ПРОТЯГОМ 2001-2013 РР. 61
Штойко П.
ЗАСАДНИЧІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ НОВІТНЬОЇ ГЕОГРАФІЇ 68
Ющенко Ю.С., Настюк М.Г.
КОЕФІЦІЄНТИ ШОРСТКОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ САМООРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПОТІК-РУСЛО 73
Ющенко О.Ю.
ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МАЛИХ РІЧОК УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ НА ПРИКЛАДІ ЕЛЕМЕНТІВ КРОНИ БАСЕЙНУ ВЕРХНЬОГО ПРУТУ 78

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

Аніпко Н.П.
ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНИЙ ТУРИЗМ В СЕРЕДНОВІЧНИХ ЗАМКАХ ТА ФОРТЕЦЯХ УКРАЇНИ 83
Атаманюк Я.Д.
ФОРМУВАННЯ БРЕНДИНГУ ТЕРИТОРІЇ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА) 86
Бєліков В. О., Мезенцев К. В., Мельник І. Г.
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 91
Білокриницький С.М.
ГЕОДЕЗИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 97
Бурка В.Й.
ПРИРОДНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНО-ІНДУСТРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ КАРПАТСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ 102
Бучко Ж.І.
ТРАНСКОРДОННИЙ ТУРИЗМ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 109
Владійчук К.В.
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ 112
Воловик В.М.
ВПЛИВ ГЕОГРАФІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО РЕГІОНУ ПОДІЛЛЯ 117
Гищук Р.М.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТУРИСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОСБЛАСТІ В НИНІШНІХ УМОВАХ 122
Городиський Ю.Я.
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ХРИСТИЯНСЬКИХ САКРАЛЬНИХ МІСЦЬ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ 126
Дудник І., Борисюк О.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА СИСТЕМА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ПІДВАЛИНА ДОСЛІДЖЕНЬ РЕГІОНІВ НИЗОВОГО РІВНЯ 132
Заблотовська Н.В., Бундзяк Ю.В.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАКАРПАТСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ 136
Заячук М.Д., Заячук О.Г.
ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЄМНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРОДОВОЛЬСТВА В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У ЇХ НАПОВНЕННІ 140
Костащук І., Білоус Ю.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЯКОСТІ ЗНАНЬ УЧНІВ У ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ 145
Левицький О.І.
РОЛЬ ТУРИСТИЧНИХ ФІРМ В ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ 149
Лячинський С.С., Ситник О.І.
ГРОШОВИЙ ОБІГ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСВОЄННЯ ТЕРИТОРІЇ ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ У МЕЖАХ МІЖЗОНАЛЬНОГО ГЕОЕКОТОНУ «ЛІСОСТЕП-СТЕП» ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ . . 154
Орлова М.Л., Ярьоменко С.Г., Стрікаленко Т.В.
ФАХІВЦІ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ У СФЕРІ ТУРИЗМУ НА РИНКУ ПРАЦІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ 163
Пащук Л.М., Король П.П.
ЗАСТОСУВАННЯ ГІС-ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ПОБУДОВІ ГЕОПРОСТОРОВИХ МОДЕЛЕЙ ПІДЗЕМНИХ КОМУНІКАЦІЙ 169
Пугач С., Сліпчук А.
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЖИТЛОВОГО ФОНДУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ 173
Сухий П., Березка І., Лупол М.
СУЧАСНА СТРУКТУРА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ФОНДУ ДОЛИНИ РІЧКИ ПРУТ В МЕЖАХ АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНІВ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ 177

УДК (373.5.016 : 911) : 81’ 373.21

ВИКОРИСТАННЯ ТОПОНІМІВ У КУРСАХ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Ходан Г., Верешко І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Викладено основні аспекти використання топонімів у курсах шкільної географії, проведено аналіз наукових робіт з географічного краєзнавства.

Ключові слова: топоніміка, ойконіми, топоніми, географічне краєзнавство, географічна номенклатура.

Вступ. Сучасний розвиток географії відзначається інтенсивним зростанням тих її предметних областей і напрямків, які мають міждисциплінарний характер. До таких міждисциплінарних напрямів географії слід віднести і топонімічні дослідження, в становленні яких значну роль відіграють мовознавство, історія, соціологія, математика, картографія тощо.

Топоніміка, яка розуміється як комплексна наука про географічні назви, в інтереси якої входить як всебічне вивчення топонімів, так і їх використання, не може бути в стороні від рішення найважливішої культурної задачі молоді. В її сфері знаходиться встановлення правильності засвоєння топонімів учнями: їх сучасності, передачі, написання, вимови, а розкриваючи значення назв, вона полегшує їх запам'ятовування і надає додаткову географічну інформацію. Таким чином, вивчення номенклатури в школі може розглядатися не просто як обов'язковий елемент вивчення географії, а й як загальна початкова топонімічна освіта населення. Видатний фахівець топоніміки Є.М. Поспєлов вказує, що можливості підручників з пояснення географічних назв дуже обмежені. При цьому зростає необхідність включення нової, оновлення географічної інформації у навчальних виданнях тощо. В таких умовах найбільш посильним шляхом впровадження в школу топонімічних знань є створення топонімічних словників і карт [11].

Для вивчення географічного середовища, історії народу, умов його життя, розвитку й специфіки його мови велике значення мають дослідження географічних назв - топонімів. Походження географічних назв цікавлять людей з давнини. Правильно пояснити ту чи іншу назву, розкрити її смислове значення і походження - означає отримати важливу інформацію про минуле свого краю: його природні умови, економіку, етнічний склад населення, історичні події тощо.

Законом України "Про географічні назви" визначається, що "встановлення назв географічних об'єктів, а також їх унормування, облік, реєстрація, використання та збереження має важливе значення для вирішення завдань національної безпеки, розвитку економіки, науки і освіти, державного будівництва, міжнародного співробітництва, а також у повсякденному житті громадян" [Закон України "Про географічні назви" від 31 травня 2005 № 2604-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2005. - № 27.].

Аналіз останніх досліджень свідчить, що можливості вирішення складних топонімічних завдань, пов'язаних з розробкою теорії топоніміки, методів топонімічних досліджень розкривається в роботах О. Афанасьєва, В. Жекуліна, В. Жучкевича, Е. Мурзаєва, В. Ніконова, Н. Подольської, Є. Черняхівської; питання щодо висвітлення загальних та регіональних закономірностей топоніміки, результатів збору та інтерпретації власних географічних назв розглядається у працях Л. Василюк, В. Кихтюк (Волинська обл.), К. Галас, Н. Кидибиць (Закарпаття), Ю. Карпенко (Чернівецької обл.), О. Нищої (Харьківська обл.), О. Ніколаєвої, В. Шевцова (Луганська обл.), Н. Тарановой (Тернопільська обл.), Є. Черняхівської (Львівська обл.) та ін.; питання методики збирання, зберігання та обробки топонімічної інформації, рекомендації щодо вивчення топоніміки своєї місцевості розкривається у роботах Л. Зеленської, О. Стрижака, М. Янко. Проаналізувавши наукові публікації у періодичних географічних виданнях [1], відмічена характерна тенденція постійного збільшення інтересу до топонімічних даних як методу та засобу навчання географії, особливо в пристосуванні до регіональних та локальних територіальних регіональних рівнів.

Виклад результатів дослідження. Географічні назви складають характерну сукупність, яка описується міцними зв'язками, як внутрішніми (між саме назвами, словами, що утворюють назву) так і зовнішніми (зв'язки назви із природним середовищем, історичним минулим і соціально-культурним спадком). Сукупність географічних назв - топонімів - позначають словом топонімія, або географічна номенклатура, що окреслюється їхніми характерними особливостями: неоднорідністю та різночасовими рамками походження елементів назв; особливим місцем в мові (соціалізація), особливим відношенням носіїв мови до збереження одиниць номенклатурних реєстрів.

Особливого значення при топонімічних та краєзнавчих дослідженнях території набуває вивчення термінів, які часто використовуються при називанні географічних об'єктів. Відмітимо і те, що оточуючі реалії (ландшафтні умови, економічний розвиток, соціальні та інші функції які виконує географічний об'єкт тощо) формують набір обов'язкових географічних термінів (апелятивів) для кожної мови (не береться до уваги діалекти мови, тому що кількість термінів різко зростає та змінюється від діалекту до діалекту) [3].

Географічну термінологію породжують і збагачують саме географічні умови, природне середовище, історія та специфіка матеріальної і духовної культури населення, специфіка його господарювання. Назва завжди обумовлена особливостями об'єкту називання, що реалізується через обирання конкретної, унікальної ознаки з багатьох різних, що його характеризують. Ознака обирається такою, якою на час іменування була найвиразнішою та найактуальнішою для колективу носіїв мови. Пошук ознаки географічного об'єкту для називання відбувається не тільки порівнянням ознак схожих об'єктів, але і обумовлений історично, бо в процес називання втручається досвід людей, які називають. Такі назви прості та очевидні: Рудня, Копаня, Копище, Бондурі, Копайгород, Рудничи, Бортничі, Митниця, Торговиця, Гряда, Княжичі, Монастирище, Тартак, Вигода, Базар, Слобода, Воля, Городець, Селиця, Війтівка, Воскобійники.

В краєзнавчих дослідженнях часто використовуються топонімічні джерела для з'ясування географічних умов територій та їхніх певних змін, або об'єктів яких вже не існує. Так наприклад, природні зміни в ландшафтах які викликані наявністю та інтенсивністю діяльності річок та інших гідрологічних об'єктів хоча і відбуваються порівняно повільно але часто закріплюються в топонімах: Люта, Лютавка, Лютарка, Грузливець, Болотня, Заболотці. Під тиском діяльності людини впродовж довготривалих процесів освоєння природні компоненти ландшафтів зазнають значних впливів, іноді таких що призводять кардинальних змін і навіть до зникнення об'єктів. Так в містах, де антропогенний чинник особливо відчутний свідчення про певні природні об'єкти залишається лише в назвах. Так наприклад, назви зниклих київських річок Хрещатик, Почайна, Киянка, Глибочиця зберігаються лише в назвах вулиць Хрещатик, Почайнинська, Глибочицька та Киянівський провулок. Річка Совка та система ставків на ній, яка практично зникає залишає по собі лише назву мікрорайону міста Києва Совки [9].

Краєзнавчі розвідки присвячені вивченню етнічного складу територій також доповнюються найчастіше топонімічними даними. В такого роду дослідженнях застосовується етимологічний аналіз географічних назв. Українські топоніми в своєму мовному походженні досить різноманітні. Генетично назви географічних об'єктів на теренах України походять з індоєвропейська мовної суміші: від романських мов (іллірійська, фракійська, румунська, молдавська), давні західноєвропейські мови (кельтська, германська), домішки мов балтської групи, деякі назви знаходять свій початок від іранських мов: скіфська, скіфо-сарматська, угорської, тюркських: татарська, турецька тощо [10]. Структура та етимологія топонімічних формантів і топонімічних основ (частин назви) підтверджують співіснування та вжиток різномовних топонімів на теренах України. З появою та закріпленням тут слов'янського (українського) населення, як автохтонного, розпочинається інтенсифікація назвотворчих процесів і топонімічної освоєності. Особливо складні і урізноманітненні процеси в назвотворенні відбуваються в межах Карпатського Передгір'я та Українських Карпат, Криму.

В структуру назв географічних об'єктів залучаються не тільки терміни українського (слов'янського) походження, а, і, відбуваються процеси мовної трансформації, які характеризуються [8, 9]:

- перекладанням (і, або) калькуванням назви з однієї мови на іншу;
- народно-етимологічним переосмисленням (коли назва однієї мови пристосовується до певної лексеми іншої без врахування первинної семантики);
- словотворчої адаптації (назва однієї мови оформлюється засобами ін.);
- співіснування різних назв одного і того ж об'єкту у носіїв різних мов.

Всі подібні процеси притаманні регіонам із населенням - носіями різних мов та культур, або пов'язані із хвилеподібними міграційними процесами протягом історичного часу - Горонглаб, Чикош-Горонда, Четфалва, Гетен, Оклі, Пийтерфолво, Мерешор, Фонтиняси, Лумшори, Сюрюк, Каллів, Цир, Нобель, Пакуль, Іолча, Локниця та ін.

Мовний вплив на утворення та еволюцію географічних назв населених пунктів зумовлений контактами корінної мови із мовами різних етнічних груп за історичний час існування та становлення української мови. Початок цього двостороннього впливу сягає праслов'янської доби (до 6-7 ст.). Для цього періоду характерне запозичення із грецької, через посередництво готської, з латинської мови через посередництво іллірійської та фракійської мов, з давньогерманської мови, з давньоанглійської (кельтська) мови, з монгольської та з китайської мов через тюркські та кавказькі мови, існують запозичення з іранських (скіфська, скіфосар-

матська) мов. Трохи пізнішими запозиченнями в українську мову (до 13 ст.) можна назвати запозиченнями з давньоєврейської мови, скандинавських (давньошведська) мов, і все тих же тюркських мов. В подальшому контакті української мови з іншими характерними є запозичення з грецької, єврейської, латинських мов, помітним, але ареальної локалізації, в 14 - 15 ст. стає відчутним вплив інших слов'янських мов, а саме: польської, чеської, білоруської мов. Контакти із російською мовою стають з кінця 17 - 18 ст. та в 19 - 20 ст. дедалі помітнішими в плані масовості запозичень, але і посередництвом якої стають запозичення з західноєвропейських мов (англійська, французька, італійська, нім., іспанська). Найсильнішим впливом на українську мову та відповідно на розвиток топонімів, особливо до 18 ст., характеризуються міжмовні контакти з тюркськомовним населенням центру та півдня України (кримськотатарська і турецька мови), а також, за їхнім посередництвом відбувалися запозичення з перської та арабської мов. Порівняно незначним вважається вплив прибалтійських мов, який відчутний на діалектичному рівні української мови північно-західного регіону. Інтенсивним впливом на українську мову характеризуються україно-німецькі міжмовні контакти, початок яких сягає давньокиївської доби, а розвиток припадає на 16 -17 ст. Менш помітним і сильно вузьколокальним на українську мову був вплив з боку суміжних румунської, чеської, словацької та угорської мов, який простежується з раннього середньовіччя (9 - 10 ст.) і більш помітно відзначається в говірках регіону Українських Карпат. Таким чином в суміші географічних назв України спостерігається певне мовне розшарування, яке завдячує різномовним контактам населення [8,9].

Початкові елементи топоніміки впроваджуються в шкільний курс географії починаючи з курсів "Природознавство", "Географія рідного краю", "Довкілля" тощо. У наступних курсах - "Загальна географія" та "Географія материків та океанів" продовжується знайомство учнів з топонімікою, яке відбувається через головні теми, що передбачені програмою. У курсі "Фізична географія України" з'являються реальні можливості не тільки розширювати знання з топоніміки, але й самостійно проводити топонімічні дослідження. Цьому сприяє, насамперед, великий потік географічної інформації, набуття учнями певних навичок та знань. В цьому курсі можна акцентувати увагу вже на основах топонімічних знань. В курсах "Соціально-економічна географія України" та "Соціально-економічна географія світу" загальні обсяги топонімічної інформації збільшуються, а можливості проведення топонімічних досліджень розширюються.

Враховуючи психологічні особливості учнів даного віку, перш за все їхні розумові здібності, перед вчителем постає завдання організувати навчальний процес таким чином, щоб необхідний обсяг географічної інформації учнем був засвоєний якомога глибше. З метою розширення світогляду учнів, кращого вивчення та засвоєння ними картографічного матеріалу шкільної програми можливо запропонувати невеликі індивідуальні завдання з топоніміки України, що ґрунтуються на дослідженнях як усієї сукупності топонімів території країни, так і по окремих категоріях об'єктів номінації (гідронімів - назв гідрографічних об'єктів; оронімів - назв форм рельєфу; гідрооронімів - назв об'єктів, утворюваних та існуючих на межі взаємодії літо- та гідросфери - островів, півостровів, кос, мисів, балок тощо; екотопонімів - назв природоохоронних об'єктів; ойконімів - назв населених пунктів, мікротопонімів - назв міських об'єктів, місцевих топонімів тощо). Так, зокрема, є можливим запровадження на уроках фізичної географії України такі види навчальної роботи учнів:

- складання каталогів, алфавітних покажчиків різних категорій топонімів України та її регіонів;
- складання характеристик окремих топонімів з вказівкою особливостей їх походження;
- створення топонімічних словничків регіонального рівня (як по окремих адміністративно-територіальних одиницях районування, так і по певних територіях природно-географічного районування (геоморфологічних районах, річкових басейнах, одиницях фізико-географічного районування тощо);
- класифікація географічних назв України, що вивчаються за програмою, за видами (категоріями), походженням та смисловим значенням;
- картографування топонімічної інформації України (карти за кількістю топонімів, видами і особливостями походження, щільністю топонімів);
- аналіз фрагментів (вибіркових текстів) наукових, літературних (художніх) і періодичних джерел щодо топонімів України;
- обговорення топонімічної інформації, дискусії, топонімічні доповіді [2].

З вище сказаного чітко виділяються два головні напрямки використання топонімічних творів в шкільному курсі географії - як засіб навчання та як об'єкт навчання.

Можливості застосування топонімічних знань не обмежуються лише навчальною шкільною програмою восьмого класу. Їх зміст може бути корисним на факультативних уроках з географії або суміжних з нею науках, для класів з поглибленим вивченням географії тощо.

Враховуючи той факт, що вчитель здатен сам

розподіляти навчальні часи по уроках в межах однієї теми, можливо виділити в будь-якій з тем курсу один "додатковий" урок і присвятити його тим питанням, які заслуговують особливої уваги або є корисними для учнів. При цьому варто дотримуватись загальної теми, яку вивчають на даний час. В якості зразку в статті запропоновані окремі види завдань, що можуть бути поставлені вчителем перед учнями на уроці. Їхня головна навчальна мета - закріпити та поглибити практичні вміння учнів щодо самостійної науково-дослідної роботи, систематизувати знання учнів з географічної номенклатури, вдосконалювати вміння порівнювати топонімічну інформацію тощо. Також подібні завдання із основами топонімічних досліджень виконують певні розвиваючі (розвивають довгострокову пам'ять, логічне мислення, зорову пам'ять) та виховні функції.

Головним принципом навчання С.Г.Кобернік вважає - краєзнавчий. Його однодумцями були і є Я.І.Жупанський, О.І.Шаблій, М.Ю.Кострицяя, В.П.Круль.

Важливим засобом здійснення розвивального навчання у викладанні географії є краєзнавчий аспект [4, 5, 6, 7]. Перші відомості з географії учні отримують саме з краєзнавчого курсу "Географія рідного краю".

Суть краєзнавчого аспекту в географії полягає у всебічному вивченні учнями з навчально-виховною метою території свого краю за різними джерелами і, головним чином, на основі безпосередніх спостережень під керівництвом учителя.

Географічне краєзнавство сприяє практичному розв'язанню однієї з сучасних педагогічних проблем - вчити учнів вчитися і вихованню в них прагнення до безперервного вдосконалення своїх знань та умінь, самостійно поповнювати їх і застосовувати на практиці. Саме з цією метою в курсі "Географія рідного краю" передбачається серія практичних робіт та екскурсій, в процесі виконання і здійснення яких учням доводиться вести спостереження за природними явищами. Все це допомагає розвитку в учнів спостережливості й інтересу до самостійного дослідження.

Здійснення краєзнавчого підходу у викладанні географії вимагає від учителя умілого поєднання різноманітних методів і прийомів навчальної роботи. Основними з них при здійсненні краєзнавчого підходу вважаються:

- бесіда - один з активних і досить поширених методів у процесі навчальної краєзнавчої роботи. Залежно від дидактичних настанов уроку, можуть бути використані її різновиди - евристична або ж перевіряюча;

- розповідь учителя про географо-краєзнавчі особливості області, району, населеного пункту, в якому проживають учні;

- проведення самостійних і практичних робіт, спрямованих на здобуття учнями краєзнавчих знань умінь і навичок;

- екскурсії і туристичні походи в природу і на виробничі об'єкти;

- проведення конкурсів малюнків, краєзнавчих газет і бюлетенів.

Висновки. Сучасний темп життя вимагає від краєзнавства додаткових об'єктів дослідження: широкого розвитку набули географічний, історичний та етнографічний напрямки. Характеристика туристично-рекреаційного потенціалу території, його рекреаційно-туристичних комплексів для всебічної розбудови туристичної індустрії вимагають комплексних досліджень. Прикладне застосування топонімічних досліджень у краєзнавстві власне і є підґрунтям для розвитку нового напрямку - туристичного краєзнавства.

Отже, на думку багатьох дослідників, лінгвіст, географ та історик можуть вважати себе топонімістами в тому випадку, якщо оволодіють необхідними знаннями з цих галузей наук. Разом з цим, топоніміка є самостійною наукою, яка має власні методи дослідження, свій предмет вивчення і вирішує важливі наукові проблеми.

Таким чином, використовуючи дані науки топоніміки в географічних дослідженнях, отримуємо відомості про минуле, природу, економіку краю, міграційні рухи населення, назви давніх племен та народів, які тут проживали, їхній побут, світогляд, міфологію.

Роль топоніміки у вивченні географії досить значна, оскільки поява кожного топоніма пов'язана з історією, ландшафтознавством, народознавством. Тому важливо встановити зв'язок топоніма з конкретними історичними подіями, людиною, етнічною групою, особливостями природи, фізико-географічними умовами, які стали причиною його появи, що розширять знання дітей. Події сучасного життя тісно зв'язані з великою кількістю старих і нових географічних назв, які потрібно усвідомити.

Топоніміка тісно пов'язана з географічною картою, бо будь-яке географічне явище прив'язується до певної території, яка має свою власну назву. Особливо важливо знати походження назв географічних об'єктів своєї країни, області, району. Вчитель може використати топонімічні назви в позаурочній роботі з географії. Найбільший інтерес діти проявляють до мікротопонімів, оскільки вони з цими назвами стикаються в щоденному житті.

Досвід учителів географії показує, що починати з учнями вивчення топонімів свого краю краще в організації географічних ігор, в процесі яких учні збагачують свої знання, розвивають кмітливість, починають серйозно задумуватись над тим,

як виникла , звідки пішла назва свого населеного пункту, кутка, вулиці, місцевої річки, гайка тощо.

Вчителю необхідно також належну увагу приділяти систематизації знань дітей в такій галузі науки як топоніміка, оскільки вона є міжгалузевою і базується на знаннях дітей з філології, історії, географії. Тому, педагоги, в т.ч. учителі географії, повинні виходити з того, що середньостатистичний школяр по закінченні школи повинен володіти такою ключовою інформацією, поняттями.

Топоніміку можна поділити на природну, економічну та соціальну. Як правило назви населених пунктів, їх історичних частин, об'єктів природи та інші дуже давні. А оскільки в минулому назви не давалися випадково, то вони допоможуть нам відтворити особливості природи нашої місцевості, її природні багатства, а також економічні, історичні, культурні та побутові умови життя людей.

Література

1. Афанасьев О.Є. Наукометричний аналіз періодичних географічних видань з питань висвітлення результатів топонімічних досліджень / О.Є. Афанасьєв, О.П. Суглобова // Молоді науковці - географічній науці: Зб. тез II Міжнар. науково-прак. конф. студентів і молодих вчених. - К.: ВГЛ "Обрії", 2005. - С. 23-25.
2. Афанасьєв О.Є. Методологічні аспекти застосування основ топоніміки у курсі "Фізична географія України" // Шкільна географічна освіта: проблеми і перспективи. Зб. наук. праць. - К.: ДНВП "Картографія", 2006. - Вип.1. - С. 88-94.
3. Байцар А.Л. Використання місцевих географічних термінів Українських Карпат у ландшафтознавстві // Фізична географія та геоморфологія. / Матеріали науково-практичної конференції. - К.: ВГЛ Обрії, 2004. - Вип. 46, Т. 2. - с. 7-12.
4. Кострица М. Ю. "Географія рідного краю": ретроспективний погляд крізь XX століття // Географія. Краєзнавство. Туризм. - 2003. - №1 (294). - С.6 - 8.
5. Кострица М.Ю. Туристсько-краєзнавча робота в школі. - К.. Рад. школа, 1985. - С. 9-40.
6. Круль В.П. Краєзнавство: історична географія. Конспект лекцій / за ред. Я.І.Жупанського. - Чернівці: ЧНУ, 1999. - 107 с.
7. Круль В.П. Українське краєзнавство в концепції української національної школи // Удосконалення змісту підготовки вчителя географії. - Тернопіль, 1993. - С. 89-91.
8. Купач Т. Г. Методика географо-топонімічного аналізу території України (на прикладі ойконімів) // Т.Г. Купач / автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к.геогр. н. 11.00.11 - конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. - Київ, 2007. - 17 с.
9. Купач Т.Г. Хронологічний та лексико-семантичний принципи утворення семантичної класифікації географічних назв для географічних досліджень // Фізична географія та геоморфологія: Міжвідомчий науковий збірник. - К.: Обрії, 2005. - Вип. 47. - С. 200-205
10. Купчинський О.А. Найдавніші слов'янські топоніми України, як джерело історико-географічних досліджень. - К.: Наукова думка. 1981. - 241с.
11. Поспелов Е.М. Топонимические словари для школы. - М.: "Мысль", 1981. - 27 с.

References

1. Afanasev O.E., Suhlobova O.P. Naukometrychnyi analiz periodychnykh heohrafichnykh vydan z pytan vysvitlennia rezultativ toponimichnykh doslidzhen -Molodi naukovtsi - heohrafichnii nautsi: Zb. tez II Mizhnar. naukovo-prak. konf. studentiv i molodykh vchenykh. - K.: VHL "Obrii", 2005. - p. 23-25.
2. Afanasiev O.Ie. Metodolohichni aspekty zastosuvannia osnov toponimiky u kursi "Fizychna heohrafiia Ukrainy" // Shkilna heohrafichna osvita: problemy i perspektyvy. Zb. nauk. prats. - K.: DNVP "Kartohrafiia", 2006. - Vyp.1. - p. 88-94.
3. Baitsar A.L. Vykorystannia mistsevykh heohrafichnykh terminiv Ukrainskykh Karpat u landshaftoznavstvi // Fizychna heohrafiia ta heomorfolohiia. / Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii. - K.: VHL Obrii, 2004. - Vyp. 46, T. 2. - p. 7-12.
4. Kostrytsia M. Yu. "Heohrafiia ridnoho kraiu": retrospektyvnyi pohliad kriz XX stolittia // Heohrafiia. Kraieznavstvo. Turyzm. - 2003. - №1 (294). - P.6 - 8.
5. Kostrytsia M.Iu. Turystsko-kraieznavcha robota v shkoli. - K.. Rad. shkola, 1985. - P. 9-40.
6. Krul V.P. Kraieznavstvo: istorychna heohrafiia. Konspekt lektsii / za red. Y.I. Zhupanskoho. - Chernivtsi: ChNU, 1999. - 107 p.
7. Krul V.P. Ukrainske kraieznavstvo v kontseptsii ukrainskoi natsionalnoi shkoly // Udoskonalennia zmistu pidhotovky vchytelia heohrafii. - Ternopil, 1993. - P. 89-91.
8. Kupach T. H. Metodyka heohrafo-toponimichnoho analizu terytorii Ukrainy (na prykladi oikonimiv) - avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovoho stupenia k.heohr. n. 11.00.11 - konstruktyvna heohrafiia i ratsionalne vykorystannia pryrodnykh resursiv. - Kyiv, 2007. - 17 p.
9. Kupach T.H. Khronolohichnyi ta leksyko-semantychnyi pryntsypy utvorennia semantychnoi klasyfikatsii heohrafichnykh nazv dlia heohrafichnykh doslidzhen // Fizychna heohrafiia ta heomorfolohiia: Mizhvidomchyi naukovyi zbirnyk. - K.: Obrii, 2005. - Vyp. 47. - P. 200-205
10. Kupchynskyi O.A. Naidavnishi slovianski toponimy Ukrainy, yak dzherelo istoryko-heohrafichnykh doslidzhen. - K.: Naukova dumka. 1981. - 241p.
11. Pospelov E.M. Toponymycheskye slovary dlia shkolы. - M.: "Мыsl", 1981. - 27 p.

Ходан Г., Верешко И. Использование топонимов в курсах школьной географи. Изложены основные аспекты использования топонимов в курсах школьной географии, проведен анализ научных работ по географическому краеведению.

Ключевые слова: топонимика, ойконимы, топонимы, географическое краеведение, географическая номенклатура.

Hodan G., Vereshko J. Use of toponym in school geography courses. The basic aspects of place names in school geography course, the analysis of research papers on geographical regional studies.

Key words: place names, oykonimy, place names, geographical studies, geographic nomenclature.